

MIVEL ÍRTA BE NEVÉT VÁSÁRHELY A MAGYAR ÉS EURÓPAI RÉGÉSZET TÖRTÉNETÉBE?

Bokorné Nagy Katalinnal, a Tornyai János Múzeum nyugalmazott régészével Kovács István szerkesztő beszélget arról, hogy mit köszönhet az archeológia tudománya Vásárhelynek.

Vásárhely térsége régészetileg Magyarország és Közép-Európa egyik leggazdagabb területe. Korszakolná a vásárhelyi régészeti kutatások történetét!

1858-tól számítjuk az első korszakot. Ekkor alakult meg ugyanis a Református Főgimnázium éremtára. Pontos kimutatást vezettek a gyűjteményében került régészeti tárgyokról. A század vége felé Szeremlei Sámuel irányításával Farkas Sándor, Oláh Imre, Varga Antal főgimnázium tanárok ásatásokat folytattak a város határában, 69 helyen ástak, 10 középkori templom alaprajzát tárták fel.

1924-ben Móra Ferenc kishomoki ásatásával gyarapította a tárgyak számát. A gimnázium gyűjteményében összesen 2445 leltári számon nyilvántartott lelet volt. Ezeket 1947-ben Csatári Endre gimnáziumi tanár átadta a múzeumnak.

A második korszak 1928-tól 1944-ig tartott. A korszakot Banner János neve fémjelzi. Ezt tekinthetjük a vásárhelyi régészet hőskorának. A város szerződést kötött a Szegedi Egyetem Régészeti Intézetével. A város évi költségvetésében pénzt biztosított az ásatásokra, ennek fejében az egyetem munkatársai a leleteket beletárolták, restaurálták, az eredményeket publikálták. Páratlanul gazdag újkőkori lelőhelyekre bukkantak. Az első ásatás 1929-ben volt Kőkénydombon, az utolsó 1944 augusztusában Kopáncson.

A Banner vezette ásatások nemcsak Vásárhely, hanem az egész Alföld településtörténeti keresztmetszetének kialakításához vezettek. 1939-ben példátlan vállalkozásként kimondottan településtörténeti ásatásokba kezdtek a Fehér-tó partján, amelynek során kőkori, vaskori, szkíta, avar-, Árpád- és középkori településeket és temetőket tártak fel.

A következő az 1952 és 1996 közötti időszak. A Tornyai János Múzeum régészei Zalotay Elemér (1952–1983), Gazdapusztai Gyula (1954–1962), Bokorné Nagy Katalin (1963–1996). A város anyagilag nem támogatta az ásatásokat. Központi, ún. leletmentési pénzből finanszírozták a kisebb-nagyobb feltárást a város határában. Elsősorban a korábban elhanyagolt hiányzó korokat ásták.

Így került előtérbe a szarmata- és az Árpád-kor (Zalotay Elemér), a bronzkor (Gazdapusztai Gyula), a gepida, a szkíta, az avar, a kora Árpád-kor (Bokorné Nagy Katalin).

Napjainkban Tóth Katalin és Csányi Viktor a múzeum régészei. Ipari méretű ásatások folynak. Nagy beruházásoknál költségvetésben biztosítják a feltárási összeget. A 47 és út építésénél a Körös-kultúra, a Balogh Imsi Sportközpont építése során pedig török kori emlékek kerültek felszínre.

A Banner János által vezetett ásatások 1929-ben kezdődtek. Hol?

Kopáncs Kőkénydomb nevű határrészén. Banner János és munkatársai egy újkőkori települést tártak fel. A 30 ezer m²-es Kőkénydomb 1/10-ét tárták fel. Azóta világhírűvé vált leletek kerültek elő.

A Kőkénydombi Vénusz I, II, III a Tiszai kultúrához (Kr. e. 5000–4500) tartozik. A kőkénydombi Vénusz I 23 cm magas agyagedény, számon ülő nőalakot ábrázol, testét ruhát jelző geometrikus minták borítják. A fejrész hiányzik, valószínű egy peremből kiinduló háromszög alak volt, amelyen a szemet és az orrot biztosan jelezték.

Ugyanitt bukkantak rá a régészek az ugyan-csak világhírű vált oltárkövekre. A kőkénydombi ásatások bebizonyították, hogy a település lakói földet műveltek, állatokat tenyésztettek a vadászat, gyűjtögetés és a hálós halászat mellett.

A hétezer éves Kőkénydombi Vénuszt az egyetemes kultúra értékei között tartják számon. A Kőkénydombi Vénusz külföldön ismertebb mint Magyarországon. A magyar lexikonokban is megérdemelte egy szócikket, a történelem tankönyvek is megemlíthetnék az újkőkori szobrászat e jeles alkotását.

1931-ben volt a Kopáncs Zsoldos-tanyai ásatás. Mi a jelentősége?

Az itteni leletek az újkőkori eleji Körös-kultúrából (Kr. e. 6100–5600) származnak. Kiemelném közülük a nagyméretű hombár-edényeket (néhány másolat a nemrég megnyílt Ginkgo Sas Hotelben látható), a kisméretű tömör agyagszobrokat alig jelzett arcábrázolással, hosszú nyakkal, zsirpárnás fenékrésszel. Utóbbiak az időszakosan ismétlődő termékenységi ünnepegek „kellekei” voltak.

Mi volt a jelentősége a nagytatársánci ásatásnak?

Nagytatársánc 1947 előtt közigazgatásilag Vásárhelyhez tartozott, azóta Orosházához. A

félkör alakú, 3600 méter hosszú sáncot Banner János és tanítványai – Bálint Alajos, Foltiny István, Korek József, Párducz Mihály, Tóth Géza, Török Gyula – tárták fel 1939-ben.

Magyarországon először itt alkalmaztak először légi fényképezést. Érdekességként megemlítem, hogy itt volt először az országban régészeti „építőtábor” Csatári Endre gimnáziumi tanár vezetésével, diákok ásták ki a kora vaskori sáncátvágásokat.

Gazdapusztai Gyula 1962-től a Szegedi Egyetem Ókortudományi Intézetének vezetője. Magam is 15 ásatásán vettem részt egyetemista koromban. Az ő nevéhez is fűződik egy híres lelet. Ez a Gorzsai Vénusz, amelyet 1955-ben tárt fel Gorzsa Kovács-tanyán egy Körös kultúrához tartozó gorzsai telepen. Madár vagy ember alakú edényszobor szájjábrázolás nélkül. Szintén a termékenység kultuszához tartozó tárgy. Benne égett csontokat találtak, amelyekről Mezey sebész főorvos állapította meg, hogy emberi csontok.

Mi volt a város történetében a legjelentősebb pénzlelet?

1963-ban találtak rá Szikáncson Jozó Erzsébet tanyáján. Az 1439 darabból álló, összesen 6446 g súlyú aranyérméből álló hun kori éremlelet. A solidusok kereséséhez Magyarországon először itt alkalmaztak fémkereső műszert.

Közismert, hogy évekig folytatták ásatást a székkutasi Kápolna-dűlőn, ennek eredményeiről könyved is jelent meg. Beszéljél erről!

Székkutast 1950-ben választják le Vásárhelyről, és önálló község lett. Régészeti szempontból azonban továbbra is a vásárhelyi múzeum gyűjtőkörébe tartozik. 1965 és 1987 között

Avar kori vaskereszt a székkutasi Kápolna-dűlő régészeti leleteiből

(forrás: Tornyai János Múzeum gyűjteménye)

KÖSZEGFALVI FERENC

Három haiku

Ma a tél fehér,
Virágra olvad holnap,
S hajad lesz a hó.

*

Telt kalász lehull.
Érést aratás követ,
Tarlót új vetés.

*

Lebben a lepke,
Virágra csókol,
Szárnya viszi az időt.

VÁSÁRHELYTŐL AZ OPERÁIG

vásárhelyi földre, hogy vérei közt aludhassa a végeérhetetlen álmot. Álmában ajkára kíváncskozott a vénséges vásárhelyi nóta:

**Ha möghalok, a Kincösbe vigyetök,
Babám ablakánál majd lő tögyetök,
Nyissátok föl a koporsóm födelit,
Hadd hullajtsa rám a rózsám könnyeit...**

Két hét adatott neki a Szeremlei utca csöndjében, aztán kiköltözött a Kincsesbe. Domborműves emléktábla (1998), Szabó Éva életrajzi könyve (1999), és a melengető szeretet őrizi rokonszenves alakját.

Apró Ferenc

Kenéz Ernő (1922-1998) gyermek-kora óta szívesen énekelt. A Bethlenben érettségizett (1942), majd gyógyszerésznek tanult Szegeden. A szakmájában tette dolgát, amikor megnyílt (1947) a szegedi Konzervatórium. Luigi Renzi vendégtanár csak három növendéket vállalt: az egyik Kenéz Ernő volt. Paulusz Elemér színházi karmester fölfigyelt rá, és az 1950. március 15-i bemutatón már énekelt Strauss *A bécsi diákok* című operettjében. Villámkarrierje főbb állomásai: Pinkerton, Cavaradossi, Barinkay, Alfréd (*Traviata*), mantuai herceg. 1952-ben próbát énekelt az Operában, három ária után már föl is vették. Sorjáztak a szerepek: Pinkerton, Faust, Cavaradossi, Cassio (*Otello*), Don José. Világjáró tenor lehetett volna, de nem hagyták az Operaház hatalmasai. Amikor létszámcsökkentésre került sor (1963), vele kezdtek, pedig tisztán fénylő, hajlékony tenorjának nehéz lett volna párját lelteni. A kőbányai gyógyszerész lett a mentsvár. Itt ismerkedett meg a Bécsből jött Etelkával, akivel éttermet nyitottak az osztrák fővárosban. Közkedvelt hely volt, hiszen estente Kenéz Ernő, a Herr Künstler és Etelka lépett a házi pódiumra...

2000. március 17-én Kenéz-émlék-est volt Szegeden, két operaénekes-sel. Moldován Stefánia szerint Kenéz nem csak nemzetközi rangú Cavaradossi, hanem szerénységében is mindig sugárzó egyéniség volt. Gyimesi Kálmán pedig a „halálbiztos” magas C-ről beszélt, a feledhetetlen Faust és Don José alakításokról...

Amikor úgy érezte, hogy közelít az Idő, egyetlen óhaja volt: haza az áldott

„**V**olt egy szanálás, tizenötünket szanáltak. Abba én is belekerültem. Egy rendelet volt, amit sem művészi, sem emberileg nem kellett megokolni, csak egy rendelatszámra kellett hivatkozni. Ez kéremszépén hatvanháromban volt. A felmondás márciusban történt, én az összes főszerepemet végigénekeltem, szezonzárásig. Akiket akkor kirúgtak, azokból sokat vissza is vettek, de én aztán már nem mentem tájékára sem az Operának.»

Nem tudom, mikor jött ki utoljára az Operaház művészbejáróján. Szép nyári éjszaka volt-e, vagy éppen esett az eső... Egyedül?... Kollégákkal?... És úgy tett, mintha mi se történ volna, ez a szezonzárás is olyan, mint a többi... Valamilyik szerepére gondol, vagy a mártélyi Tiszaparra?... Tőle sem kapnék igaz választ.

«Hogy pocskék érzés volt-e? Nem volt pocskék érzés! Én azt mondtam: a sors ezt szabta rám. Ahogy engem föl vitt, úgy le is tett. Elég-tétel volt nekem, hogy a hangszálammal, a torkommal az ég adta világon semmi bajom nem volt, és hogy a szanálásomnak semmi emberi vagy művészi oka nem volt, csak az, hogy embereket kellett momentán kitenni az Operából, s nekem azt mondták: - Nézd, neked van másik szakmád, te megélsz abból is.... Ha akkor egy nagyon kicsit is meghajtottam volna a fejem, talán még ma is operaházi tag volnék. Már szép nyugdíjjal sétálnék az Andrássy utcán, kényelmesebben élnék, mint így. De én Vásárhelyről jöttem ide fel a budapesti Operaházhoz, és nem tudom, hogy mit mondjak... a tenoristáknak elég rövid a nyakuk... és vas-tag!»

(Részlet. Szabó Éva: *Vásárhelytől - Vásárhelyig. Emlékképek Kenéz Ernő operaénekes életéből. Hmvhely, 1999. 64-65 p. fotó: 6 t.)*

► folytattam itt ásatást. Összesen 555 sírt tártunk fel, ebből 21 szarmata kori (Kr. u. 3. sz.) és 534 avar kori (Kr. u. 7-9. sz.) sírt tártunk fel. Fel-tártunk még külön csoportokban lévő gödröket állattemetkezéssel, 3 tüzteret és egy üres halott-búcsúztató teret.

Találtunk halmos szarmata sírokat is, amelyeket az avarok is tiszteletben tartottak. Minden 10. sír fülkesír volt. A félig ülő, álló helyzetben megtalált csontvázak, a sírgödör aljából induló ferde lejtésű fülkében helyezkedtek el. Megbizonyosodtunk arról is, hogy már létezett avar kori kereszténység. Ezt bizonyítja a koporsóra helyezett vaskereszt és a nyakban hordott aranyozott ezüstlemez kereszt, valamint a hal-ábrázolás és a férfi övdísz.

Az ásatásaidon sok diák vett részt. Említénel néhányat!

Mindannyiukat teljes lehetetlenség felsorolni, ezért csak négy vásárhelyi születésűt emelek ki: Nagy Margit, V. Szabó Gábor, Székely György (régészek lettek), Gyáni Gábor (történész, egyetemi tanár lett).

Köszönöm a beszélgetést.